

De stand van Neêrlands platteland

AUTEUR Michiel van Meeteren

ILLUSTRATIE Ate Poorthuis & Thomas Vanoutrive

We zijn er met zijn allen dol op om sociale en economische problemen neer te zetten in de tegenstelling stad-platteland. Maar is de samenleving daar eigenlijk niet te complex voor geworden, en waarom roepen we dat verschil dan steeds weer op? Macht der gewoonte, of een politiek woordenspel?

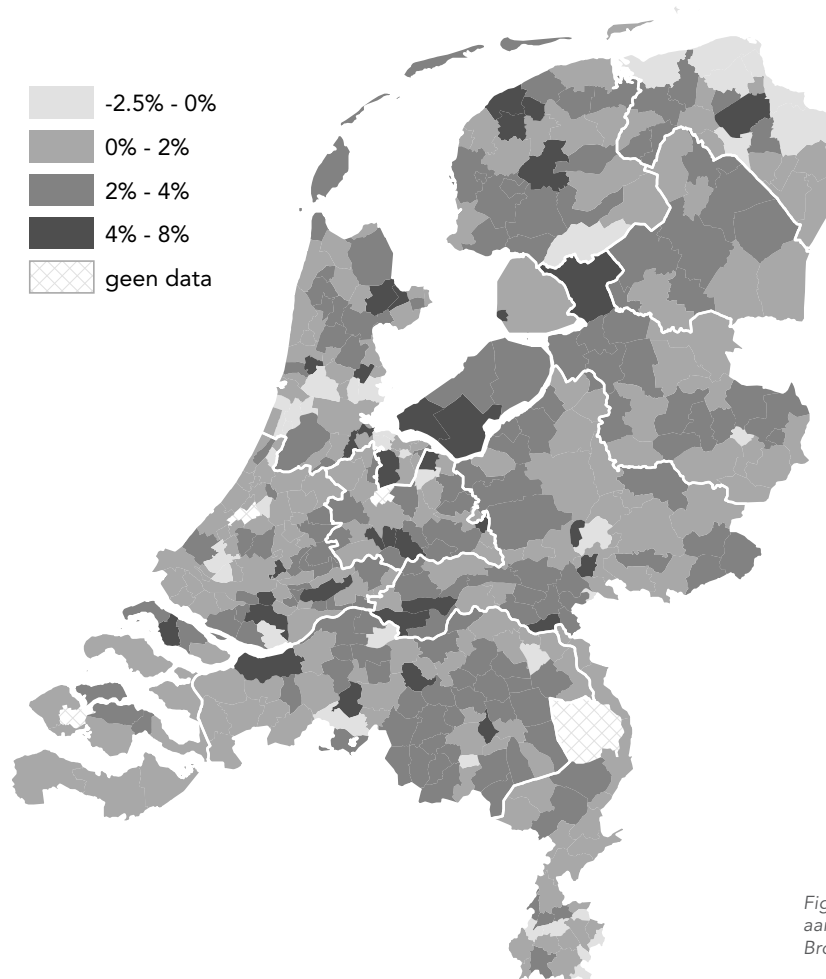
In het oktobernummer van Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening wordt weer eens flink aan de noodklok gehangen: Nederland dreigt achter te gaan blijven in de mondiale kenniseconomie! Zo stellen Jeroen Saris en Jaap Modder dat “de mondiale positie van Nederland wordt bepaald door de mate waarin de metropoolregio Amsterdam in staat wordt gesteld zich te ontwikkelen tot topspeler op het wereldtoneel” (p.26). Daarom dringen zij aan op meer investeringen in de stad. Nog geen dertig jaar geleden, tijdens de vorige economische crisis, moest er ook meer geïnvesteerd worden in de stad, maar toen omdat de steden dreigden ten onder te gaan aan de suburbanisatie. Of het nu vriest of dooit in Nederland: er moet altijd meer geld naar de steden. De verantwoording voor deze laatste bedeloproep is misschien nog wel het beste verwoord door sociaal geograaf Gert-Jan Hospers die in zijn essay ‘stadslucht maakt vrij’ stelt dat het “uiteindelijk de stadslucht blijft, die de menselijke geest vrijmaakt en aanzet tot creativiteit”, die zo noodzakelijk is voor een internationaal concurrerende kenniseconomie. Door het aanroepen van een dergelijk stijffiguur, benoemt Hospers impliciet een onderbuikgevoel dat veel van onze discussie over stad en land in hedendaags Nederland kleurt. Namelijk: als stadslucht vrijmaakt, suggereer je dan niet dat haar antithese, plattelandslucht, onvrij maakt? In het Nederland van de 21ste eeuw? En inderdaad, de verhalen die de landelijke media halen over het platteland zijn doorgaans niet rooskleurig: krimpproblematiek, de varkensflat, moeizame ontwikkelingen in Blauwe Stad en de Partij voor de Vrijheid (PVV) die ver van de, veronderstelde, grootstedelijke

problematiek de meeste stemmen haalt. Die verhalen roepen een tegenstelling op van een platteland dat achterblijft op de stad, en misschien zelfs wel een regelrechte hindermacht is die de stad haar glorieuze toekomst dwarsboomt. Dit hermetische beeld verkennen en nuanceren wij in deze AGORA. Zonder te willen tegenspreken dat er op het platteland binnen de stadsstaat Nederland wel degelijk dingen aan de hand zijn die allerlei sociaal-ruimtelijke kloven blootleggen.

Of het nu vriest of dooit in Nederland: er moet altijd meer geld naar de steden

Modernistisch artefact

De reden dat we de tegenstelling stad-platteland vaak zo reflectieloos aanroepen heeft alles te maken met het feit dat het volledig is geïnternaliseerd in onze westerse cultuurgeschiedenis. De Britse cultuursocioloog en literair historicus Raymond Williams heeft minutieus beschreven hoe urbanisatie synoniem is geworden voor ‘voortgang’ en ‘modernisering’. In zijn woorden: “De metropolitane samenlevingen van West-Europa en Noord-Amerika zijn de ‘geavanceerde’, ‘ontwikkelde’, geïndustrialiseerde staten; centra van economische, culturele en politieke macht. In scherp contrast met hen, hoewel er veel tussenstadia zijn, zijn andere samenlevingen die worden gezien als ‘onderontwikkeld’; nog steeds vooral landbouwgericht en ondergeïndustrialiseerd” (p.279). Het platteland heeft in dit grote verhaal de rol van de ‘idyllische’ mythe van ‘vroeger was alles beter’. AGORA 2011-2, over Afrikaanse steden, liet zien dat er nog wel wat twijfel zit in de relatie tussen ‘ontwikkeling’, en ‘urbanisatie’. En inderdaad, de afgelopen dertig jaar is er in de sociale wetenschappen veel kritiek geweest op deze modernistische idealen. Toch zien we dat dertig jaar postmodernisme en post-

Figuur 1. Gemiddelde jaarlijkse groei aantal arbeidsplaatsen 1995-2008.
Bron: CBS, data ontbreekt voor 2005-2006

ontwikkelingsstudies ons er niet van weerhouden de opkomst van China en de bedreiging van de Westerse dominantie in het licht te zien van de 'stad van vooruitgang' en het 'platteland als achterblijver'. Maar waarom grijpen we naar die grijsgedraaide plaat, zeker in tijden van crisis? Zit er een kern van waarheid in, of bedriegt de schijn? Zijn er niet betere verklaringen, in ieder geval in de Nederlandse context?

Beeld en werkelijkheid

Want hoe definiëren we 'platteland' eigenlijk in Nederland? De beelden van leegloop, bekend van het Australische, Amerikaanse en Franse platteland zijn maar heel beperkt op Nederland van toepassing. Wat we in Nederland 'platteland' noemen ligt altijd binnen dertig minuten reisafstand van een stedelijke kern waar ze op het Franse platteland jaloers op zouden zijn. Schiphol is hooguit drie uur reizen vanuit de verste uithoek van Nederland. Veel economische indicatoren laten juist zien dat de verschillen tussen stad en land in Nederland kleiner worden. Een recente studie van het onderzoeksbureau EIM stelt dat de achterstand in economische ontwikkeling, het zogenaamde 'faseverschil', in Noord-Nederland de laatste jaren afneemt. Figuur 1 laat zien dat op het schaalniveau van gemeenten ook de tegenstelling stad-land in de gemiddelde werkgelegenheidsontwikkeling nuance behoeft: het is een mozaïek en de groei van de grote steden vlakt af. Er is van alles aan de hand, maar op basis van deze kaart zou men de tegenstelling stad-land niet als eerste verklaringspunt moeten nemen.

Over de definitie van 'platteland' is binnen de ruraalsociologische en -geografische disciplines veel gediscussieerd. Een belangrijke conclusie was dat de term 'platteland' een belangrijke is, ongeacht 'objectieve' verstedelijkingsindicatoren, omdat de sociale constructie van het platteland menselijk gedrag causaal blijft beïnvloeden. Mensen handelen op basis van hun 'definitie van de situatie' en romantische idyllen, of schrikbeelden, die onderdeel zijn van dat grote moderniteitsverhaal spelen daarbij een rol. Het Nederlandse platteland is al zeker 150 jaar aan het veranderen, maar zeker niet volgens de lineaire logica die dat modernistische verhaal voorspelt. Toch speelt het paradoxaal genoeg wel een grote rol in het handelen van de mensen die transformaties tot stand brengen. Vroeger en

Het Vlaamse platteland

Onlangs verklaarde de minister Schultz van Haegen, die tegenwoordig ruimtelijke ordening in haar portefeuille heeft, dat het Nederlandse platteland baat zou kunnen hebben bij het vrijere Vlaamse verstedelijkingsmodel. Daar waar platteland stad kan worden, kan de economie floreren. Of dat daadwerkelijk zo is gaat AGORA in het volgende nummer te rade bij haar Vlaamse redactie. Wat zegt het Nederlandse platteland over het Vlaamse, en het Vlaamse over de mogelijke toekomst van het Nederlandse?

nu. Zo heeft Henk Schmal in historisch-geografisch onderzoek laten zien dat 'de rurale idylle' al een wervend beeld was tijdens de vroege suburbanisatie, bijvoorbeeld naar het Gooi. Als er al één doorgaande trend zichtbaar is in die transformaties, dan is het er één van voortdurende doorgaande vervlechting van stad en land. Een vervlechting die zich afspeelt binnen het dagelijkse ritme: in de vorm van bijvoorbeeld woon-werkverkeer. Maar ook een vervlechting binnen het levensritme: iedere levensfase zijn eigen sociaalruimtelijke omgeving: studeren in de stad, kinderen grootbrengen in de suburbs, en uitrusten van het leven met een oude dag op het platteland. Het platteland, van oudsher dé productieruimte voor grondstoffen voor het stedelijk leven, wordt steeds meer een consumptielandschap met een toenemende diversiteit in de bevolking. Al kent ook dit grote verhaal, zoals alle grote verhalen, haar nuances.

Kortom, het beeld speelt een grote rol in veranderingen op het platteland, ook al is dat beeld niet in overeenstemming met de werkelijkheid die zich steeds moeilijker in een groot verhaal laat vangen. Maar de transitie die plaatsvinden kennen winnaars en verliezers. Wij nemen de culturele verhalen van die winnaars en verliezers tot ons. De wijlen Wageningse ruraal socioloog Jaap Frouws beschrijft dat er in Nederland grofweg drie socio-politieke 'rurale narratieven', of discoursen, bestaan: het hedonistische, het utilitaire en het agro-productivistische. Op hun eigen manier hebben alle drie die narratieven een ingrediënt van dat grote modernistische narratief in zich. Het hedonistische narratief stelt de culturele dimensie centraal: het platteland draagt bij aan de kwaliteit van leven van de Nederlander en moet beschermd worden om die kwaliteit te behouden; hierin klinkt een 'rurale idylle' voor eenieder door. In contrast behelst het utilitaire narratief de economie. Het idee van platteland als 'achterstandsgebied' wordt dan benadrukt. Het agro-productivistische verhaal tot slot gaat er vanuit dat de agrarische functie de belangrijkste belichaming is van wat platteland is. De noden van de boer zijn daarmee de noden van het platteland. Alle drie die narratieven worden aangeroepen in betogen over het

Nederlands platteland, vaak opnieuw in relatie tot de stad. Alle drie hebben ze een waarheidsclaim, en staan ze tegelijkertijd in spanning met elkaar, en soms binnen zichzelf. Want wie heeft baat bij welke definitie, en sluiten diverse narratieven elkaar wel altijd uit? Ging een postmoderne toekomst niet juist over het zoeken naar verbindingen en het erkennen van een variëteit aan samenlevingsvormen?

Sociale en economische transitie

In de thema-artikelen van deze AGORA gaan we op zoek naar de nuance over de toekomst van het Nederlandse platteland. We proberen beeld en werkelijkheid uit elkaar te houden zonder uit het oog te verliezen dat beelden wel gevolgen hebben. In de diverse bijdragen spelen de narratieven van Frouws een grote rol. We beginnen met de nuchtere cijfers over de economie die Dirk Strijker en Marianna Markantoni voor ons op een rij hebben gezet. Daaruit blijkt dat het beeld van een 'agrarisch' platteland steeds minder in overeenstemming is met de werkelijkheid. De plattelandseconomie is verrassend divers, bevat veel ondernemerschap en kent vele economische kraamkamers waarvan er, zoals in elk economisch systeem, maar enkele in banenmotoren veranderen. Zij waarschuwen wel dat men die kraamkamers moet blijven accommoderen omdat ze anders naar de stad gedrukt worden, wat zeer zeker niet altijd noodzakelijk is. Het utilitaire kan zich juist verenigen met het hedonistische als er aan de randvoorwaarden voldaan is. Jan Douwe van der Ploeg laat vervolgens in zijn bijdrage zien hoe sterk de landbouw intussen óók op een kruispunt staat. Wat zou de rol van de boer kunnen zijn in een gerevitaliseerd platteland en hoe worden die aspiraties belemmerd door grote, wederom modernistische, verhalen over mondiale voedseltekorten en internationale concurrentie? Beïnvloed door deze verhalen zetten veel boeren in op grootschalige landbouw, terwijl de toekomst van de landbouw volgens van der Ploeg niet grootschalig hoeft te zijn. Multifunctionele landbouw waarin voedselproductie vervlochten is met andere activiteiten in de lokale omgeving is volgens hem ook economisch gewoon haalbaar. Om te laten zien hoe moeilijk het is om je een dergelijk huwelijk van

plattelandsperspectieven, en daarmee waarlijk multifunctioneel ruimtegebruik, voor te stellen gaan we bij onszelf te rade. Martijn van der Linden dook de AGORA archieven in om te kijken hoe het denken over het platteland in ons eigen 27-jarig bestaan veranderd is, want ook wij creëren beelden.

Een ander belangrijk thema in het denken over de toekomst van het Nederlandse platteland is de sociale dimensie. Een sleutelbegrip in dit thema is 'leefbaarheid', passend in het utilitaire verhaal. Hoe zorgen we er met zijn allen voor dat het platteland leefbaar blijft als de demografische samenstelling verandert? Hoe houd je voorzieningen, zoals buslijnen en zorg, in de lucht? Nico Out laat in zijn casus over Zeeuws-Vlaanderen zien dat er een groot verschil zit tussen veronderstelde en ervaren leefbaarheid. Er ontstaan allerlei nieuwe sociale verbanden op het platteland die zich lastig laten vatten in makkelijk meetbare indicatoren maar die wel de kwaliteit van leven van mensen verbeteren. Samen kun je de sociale uitdagingen aanpakken. Cruciaal is echter de manier waarop deze nieuwe verbanden tot stand komen. De tevredenheid over de samenstelling van de bevolking speelt een grote rol, en die samenstelling verandert aanzienlijk. Het naar ieders tevredenheid organiseren van die diversiteit is een aanzienlijke sociologische uitdaging. Frans Thissen laat zien in zijn artikel dat het dan ook helemaal niet vanzelfsprekend is. Ouderen die naar een plattelandsidylle vertrekken kunnen daar nog altijd in een sociaal isolement terecht komen omdat de werkelijkheid niet overeenstemt met het beeld dat ze van het platteland hebben; ook omdat die werkelijkheid van dorp tot dorp verschilt. Daarin leidt de aanmoediging tot zelfredzaamheid, die van overheidszijde vaak regeert, ook tot verliezers, en daarmee tot een belangrijke politieke dynamiek.

Er wordt steeds vaker over het platteland beslist door een stedelijke elite

Dorpsompolitiek of verdelingsvraagstuk?

Deze politieke dynamiek wordt belicht in het artikel van Hans van der Heijde, die voor AGORA op zoek gaat naar de oorzaken van de politieke onvrede op het platteland. Hij verklaart de opzienbarende opkomst van de PVV op het Nederlandse platteland vanuit een legitimiteitscrisis. Door de ontzuiling wordt steeds vaker over het platteland beslist door een stedelijke elite die misschien wel te weinig oog heeft voor de differentiatie die op het Nederlandse platteland bestaat. Wordt de druk naar zelfredzaamheid op het platteland vanuit de stad gedictieerd op basis van een idylle? En heeft diezelfde elite ook besloten om het platteland economisch dood te verklaren terwijl de artikelen in deze AGORA op zijn minst een genuanceerder beeld laten zien? In ieder geval spelen er in de dagelijkse praktijk van de plattelandspoliticus grote herstructureeringsopgaven. Koen Elzerman laat zien hoe het herverdelen van een kleinere koek in krimpgebieden tot grote sociale en politieke onrust leidt. Men probeert allemaal te groeien totdat het te laat is met animositeit tussen plattelandsgemeenten als gevolg. Tot slot gaat

AGORA te rade bij experts. In een interview met Gert de Roo en Auke ten Hoeve, wordt de Nederlandse plattelandontwikkeling opnieuw in een groter perspectief geplaatst. Ook hier wordt duidelijk hoe het modernistisch verhaal met haar lineair denken in termen van groei en krimp al heel lang de doorgaande lijn in Nederlands beleid is. Hiernaar wordt in een reflex teruggegrepen als zich problemen voordoen.

Al met al komt er een genuanceerd verhaal bovendien van een Nederland dat eigenlijk alleen maar meer vervlochten, en daarmee 'platter', is geworden. Tegelijkertijd heeft Nederland tien jaar geleden een beleid ingezet met de Nota's 'Ruimte' en 'Pieken in de Delta' dat verschillen benadrukt en de winnaars van die veronderstelde verschillen beloont. Het heeft geloofd voor actoren die winnaar wilden zijn om een oud groot verhaal van de plank af te stoffen: moderniteit. Succesvolle steden schrijven hun succes toe aan hun stedelijke aard, succesvolle plattelandsgeregio's aan hun rurale idylle. Beide beelden doen geen recht aan hun onderlinge afhankelijkheden in termen van succes en problemen, maar veroorzaken wel grote ombuigingen in geldstromen.

Michiel van Meeteren (michielvanmeeteren@gmail.com) is economisch geograaf en socioloog. Zijn onderzoek richt zich op transnationale netwerkvorming. Verder is hij redacteur bij AGORA.

Literatuur

Bleeker, D., P. Gibcus, N.G.L. Timmermans en W.H.J. Verhoeven (2010). Regionaal economisch beleid voor Noord Nederland.

Zoetermeer: EIM.

Dam, F. van (1995). Meer voor minder. Schaalveranderingen en bereikbaarheid van voorzieningen in landelijke gebieden in Nederland. Utrecht: KNAG/UU, Nederlandse Geografische Studies, Vol. 188.

Frouws, J. (1998). The contested redefinition of the countryside. An analysis of rural discourses in the Netherlands, *Sociologica Ruralis* 38, Nr. 1, pp.54-68.

Hospers, G.J. (2005). Stadslucht maakt vrij: stedelijke economie, creativiteit en beleid, *Tijdschrift voor Politieke Economie* 27, nr. 1, pp.25-44.

Saris, J. en J. Modder (2011). Topspeler op het wereldtoneel, *Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening* 92, nr.5. pp.24-29.

Schmal, H. (2003). The historical roots of the daily urban system. In: S. Musterd en W. Salet (red.) *Amsterdam human capital*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 67-84.

Ministerie van Economische Zaken (2006): *Pieken in de delta, gebiedsgerichte economische perspectieven*. Den Haag: Min.EZ.

Ministerraad Nederland (2004). *Nota ruimte, ruimte voor ontwikkeling*, Hoofdstuk 1: Sturingsfilosofie en ruimtelijke visie. [Online]: URL: [<http://notaruimteonline.vrom.nl/>]. Laatst bezocht: 11 november 2011.

Williams, R. (1973). *The country and the city*. New York: Oxford University Press.

Woods, M. (2005). *Rural Geography*. London: Sage.